

19. WTO. General Argument on Tariffs and Trade, 1994 WTO. Argument on phytosanitary measures, 1994// www.wto.org.

20. Врублевська О.В. Конспект лекцій з економіки природокористування. – Львів: УкрДЛТУ, 2003. – 210 с.

21. Рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні. Схвалено Постановою Верховної Ради України від 20 лютого 2003 р. № 565-VI// Відомості Верховної Ради України. – 2003, № 25. – С. 626-629.

УДК 330.15.011; 330.366 Академік НАН України, проф. М.І. Долішній¹,
д-р екон. наук – Інститут регіональних досліджень НАН України

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто шляхи вирішення регіональних екологічних проблем, одним з яких є перехід на інноваційну модель розвитку національної економіки як основного засобу екологічнобезпечної модернізації виробництва. Інноваційний клімат, удосконалене законодавство, ефективна фінансово-кредитна та податкова політика у цій сфері повинні перебувати у центрі уваги органів державного управління. Виходячи з реальної ситуації, пропонується наполегливо посилювати інструменти державного впливу, активізувати дії органів виконавчої влади і місцевого самоврядування у сфері охорони довкілля, законодавчого й нормативного забезпечення природоохоронної діяльності, посилення контролю за виконанням прийнятих рішень.

Ключові слова: екологізація економіки, забруднення довкілля, екологічна безпека, показники екологічної ситуації.

*Prof. M.I. Dolishnij – Institute of regional
researches of NAN of Ukraine*

Regional aspects of ekologisation economy

The ways of decision of regional ecological problems are examined, one of which is transition on the innovative model of development of national economy as basic mean ecologically safe modernization of production. An innovative climate, improved legislation effective financial, credit and tax policy, in this sphere must be in a spotlight organs of state administration. Coming the real situation from, it is suggested insistingly to strengthen the instruments of the state influencing, to activate actions of organs of executive power and local self-government in the field of guard of environment, legislative and normative providing of nature protection activity, strengthening of control, after implementation of the accepted decisions.

Keywords: environmentally sound development, contamination of the environment, ecological safety, indicators of the state of environmental quality.

Розвиток політичних та соціально-економічних процесів в Україні, прояв європейського вектора її зовнішньої політики, необхідність виконання вимог міжнародних актів, до яких приєдналась наша держава, ставлять на порядок денний питання активізації національної політики у сфері екологічної безпеки.

Екологічна ситуація в Україні є доволі складною, а в окремих регіонах сягає критичних меж. Необхідно зазначити, що 15 % території країни можна вважати "умовно екологічно чистими", 15 % – помірно забрудненими, а 70 % – забрудненими територіями. Для стабілізації екологічної ситуації і її

¹ Голова Західного наукового центру НАН України, Директор Інституту регіональних досліджень НАН України, академік НАН України.

поступового покращання, передусім, необхідні величезні асигнування на ліквідацію екологічних збитків, завданих у попередні роки. Такими ресурсами держава не володіє.

Зараз частка всіх природоохоронних витрат становить близько 0,5 % ВВП України. Це безпрецедентно низький рівень, особливо враховуючи низьку абсолютну величину ВВП на душу населення. І це при тому, що частка природного капіталу у складі національного багатства України становить 54 %. У більшості країн Східної Європи частка природоохоронних витрат перебуває в межах 1,5-4 % ВВП, а показник ВВП на душу населення перевищує український у 2-10 і більше разів.

Історія свідчить, що втрата контролю над природним середовищем має катастрофічні наслідки для держав, націй і цивілізацій загалом, вони при цьому випадають з історичного контексту. Екологічні негаразди в Україні супроводжують і поглиблюють втрати у промисловості, сільському господарстві та інших сферах суспільного життя. Ситуація ускладнюється через недосконалу структуру національної економіки, адже добувна промисловість у ВВП України становить 80 %. Для порівняння: у США – 2,6 %, Німеччині – 1,1 %, Франції – 0,8 %, Японії – 0,6 %.

Головний і кардинальний шлях вирішення екологічних проблем – перехід на інноваційну модель розвитку національної економіки як основного засобу екологобезпечної модернізації виробництва. Якщо бути об'єктивним, то необхідно визнати, що цей напрямок екологічної політики принесе результати не раптово, а у перспективі, бо вимагає значних витрат. Але це не означає, що ми повинні відкладати інноваційний розвиток на майбутнє. Інноваційний клімат, удосконалене законодавство, ефективна фінансово-кредитна та податкова політика у цій сфері повинні перебувати у центрі уваги органів державного управління. При цьому, безумовно, необхідно враховувати регіональні особливості. Це стосується також вільних економічних зон і територій пріоритетного розвитку. Виходячи з реальної ситуації, треба наполегливо посилювати інструменти державного впливу, активізувати дії органів виконавчої влади і місцевого самоврядування у сфері охорони довкілля, законодавчого і нормативного забезпечення природоохоронної діяльності, посилення контролю за виконанням прийнятих рішень. Не менш важливою ділянкою роботи органів державної влади є вироблення і реалізація заходів щодо адаптації національної екологічної політики до міжнародних стандартів і виконання взятих на себе зобов'язань перед світовою спільнотою.

Надзвичайно важливою є "імплантація" екологічних благ у систему людських цінностей стосовно виховання в людині бережливого ставлення до природи, високої екологічної культури господарювання. З іншого боку, необхідно зробити екологічні блага більш доступними для широких верств населення. Крім екологізації виробництва, екологізації свідомості, зараз треба активно говорити й про екологізацію споживання.

У цьому контексті можна вести мову про таку екологічну компоненту розвитку як інноваційна якість людських ресурсів, яка в умовах формування ноосферної парадигми відображає управлінські аспекти відтворення люди-

ною природного життєвого середовища. Розгортаючи цю тезу, розглянемо екологічну безпеку з позицій концепції людського розвитку та концепції інноваційної якості людських ресурсів більш детально.

У світовому звіті "Людський розвиток 2005" Україна за індексом людського розвитку (ІЛР) посідає 78-ме місце, тоді як за цим показником у 2004 р. країна ще перебувала на три щаблі вище і займала 75-те місце.

Як виглядає на цьому фоні екологічний чинник, який у цьому випадку можна інтерпретувати через параметр очікуваної тривалості життя? За даними фахівців Світового банку, цей показник залежить від способу життя на 45-55 %, умов навколишнього середовища – на 17-20 %, стану охорони здоров'я – на 8-10 %.

Загальний інтегрований показник оцінки здоров'я – очікувана тривалість життя від народження в Україні за 13 років знизилась з 70,5 р. – у 1990 р. до 66,1 р. – у 2003 р.¹ За даними Доповіді про розвиток людини, у 2004 р. цей показник становив: для Японії 82,0 р., Швеції 80,2 роки, Канади 80,0 р., Ісландії 80,7 р., Швейцарія 80,5 р., Норвегії – 79,4 р., України – тільки 66,1 р.². Отже, як складова частина ІЛР, стійке скорочення показника тривалості життя робить свій деструктивний внесок у "відкаті" України на чимраз нижчі щаблі в ієрархії світового людського розвитку. Загалом, середня очікувана тривалість життя населення України нині є низькою навіть порівняно з менш розвинутими країнами світу.

Київські вчені під керівництвом проф. Е.М. Лібанової п'ятий рік поспіль друкують щорічну науково-аналітичну доповідь про людський розвиток в Україні, де розраховують регіональний рівень людського розвитку³. Екологічний розвиток у регіональному індексі людського розвитку представлений блоком показників, що характеризують екологічну ситуацію. Враховуючи, що для України дуже гострими є проблеми, пов'язані із викидами забруднюючих речовин у повітря, нагромадженням токсичних відходів, збереженням значної питомої ваги неочищених стоків, що потрапляють у водні об'єкти, до складу цього блоку введено відповідні показники.

За параметрами екологічної ситуації як складової регіонального індексу людського розвитку виокремлено три групи регіонів.

Перша, найбільш благополучна і найбільш чисельна, налічує 16 регіонів (АРК, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Київська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області). Значення інтегрального показника у цій групі змінюється від 0,904 – у Львівській області (16-й ранг) до 0,993 – у Тернопільській області (1-ше місце).

Друга група – відносно благополучна, включає Вінницьку, Запорізьку, Кіровоградську, Миколаївську, Одеську, Луганську, Івано-Франківську області та м. Севастополь. Інтегральний показник змінюється від 0,785 до 0,893.

¹ Населення України, 2003 рік / (демографічний щорічник). – К.:2004. – С. 364.

² Human Development Report 2005 – http://hdr.undp.org/reports/global/2005/pdf/HDR05_complete.pdf

³ Людський розвиток в Україні: 2004 рік (колектив авторів) / Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. – 266 с.

Гірша ситуація у цій групі зумовлена високими показниками промислових токсичних відходів у сховищах, в Івано-Франківській та Луганській областях підвищена кількість викидів сірки, у Львівській області та м. Севастополі наявна значна кількість важких металів.

Найгірша ситуація спостерігається в трьох регіонах: Дніпропетровській, Донецькій областях та м. Києві. Так, Київ значно випереджає інші регіони за такими параметрами, як:

- викиди азоту (15252 кг на 1 км² проти 29 кг у Херсонській області);
- кількість важких металів у стічних водах (104 кг на 1 км² проти майже нуля у Закарпатській та Одеській областях);
- викиди шкідливих речовин від пересувних джерел забруднення (197250 кг на 1 км² проти 1455 у Чернігівській області).

Донецька та Дніпропетровська області найбільше потерпають від забруднення промислових токсичних відходів у сховищах та викидів сірки.

Отже, вирішення проблеми екологічної безпеки через призму людського чинника дає змогу здійснювати класифікацію території України за екологічними показниками в руслі концепції людського розвитку і пропонувати відповідні заходи регіональної екологічної політики, а також отримати можливість ув'язувати стан екологічної ситуації окремих територій з параметрами регіонального людського розвитку.

Наприклад, Львівська область за регіональним індексом людського розвитку у 2004 р. посідала 6-те місце, тоді як за інтегральним показником екологічної ситуації – тільки 16-те місце, що вказує на значні резерви регіонального людського розвитку в розрізі екологічної ситуації. Серед інших областей західного регіону за співвідношенням показників екологічної ситуації та регіонального індексу людського розвитку вимальовується така картина: Волинська – 2-й ранг (екологічна ситуація) та 19-й ранг (людський розвиток); Закарпатська – 10-те місце та 3-тє місце; Івано-Франківська – 24-те місце та 15-те місце; Рівненська – 14-те місце та 13-те місце; Чернівецька – 8 місце та 12 місце. Отже, особливості розвитку довкілля могли б покращити людський розвиток у Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській областях.

Для територій, де ситуація щодо довкілля визначена як найгірша, лінія "екологічна ситуація – людський розвиток" вимальовує таке співвідношення: Дніпропетровська область – 25-те місце та 16-те місце; Донецька – 26-й ранг та 27-й ранг; м. Київ – 27-й ранг та 1-й ранг. В останньому випадку найгірша екологічна ситуація практично не позначається на людському розвитку.

У розробленій в ІРД НАНУ концепції¹ інноваційна якість людських ресурсів визначає потребу людського пізнання, в основі якого лежить інноваційна культура людини, колективу, регіону суспільства в цілому, їх здатність творити інновації на основі нового знання у всіх сферах людської діяльності. Згідно з цією концепцією запропоновано для потреб регіонального управління розраховувати певний регіональний індекс, в якому також наявна екологічна компонента.

¹ Семів Л.К. Регіональна політика: людський вимір. – Львів: Вид-во Національного університету "Львівська політехніка", 2004. – С.253-296.

Отже, екологічна складова – чинник інноваційної якості людських ресурсів, який за ноосферною парадигмою відображає ментальні й управлінські аспекти не тільки збереження, але й відтворення людиною навколишнього середовища.

Екологічно чиста інноваційна діяльність має базуватись на вдосконалених сучасних екологічно чистих, енерго- та ресурсозберігаючих технологіях, формувати соціально-економічні умови для екологічно чистого розширеного відтворення. Крім того, результати інноваційної діяльності людини у лісовій галузі визначають не тільки рівень розвитку лісового господарства, але й мають безпосередній вплив на стан суспільного здоров'я.

У розрізі цих показників спостерігається істотна диференціація регіонів України. За часткою впроваджених маловідходних ресурсозберігаючих безвідходних технологічних процесів у загальній кількості існує 11-кратний розрив між областями України – Івано-Франківська (88 %) і Волинська (7,9 %).

Важливою складовою національного багатства країни є її лісові ресурси. Особливості їх територіального розміщення визначає не тільки рівень розвитку лісового господарства країни, регіонів, але й результати інноваційної діяльності людини у цій специфічній галузі. Через систему причинно-наслідкових зв'язків результати діяльності визначатимуть стан суспільного здоров'я, розвиток рекреаційної індустрії. Відтворення лісового фонду за питомими показниками лісовідновлювальних робіт та посадки і посіву лісу регіони України різняться 34-кратно. Особливу проблему становить неконтрольоване вирубування лісу, переважно у гірських районах Карпат, яка може призвести, і вже призводить до катастрофічних екологічних наслідків (повені, зсуви тощо). У гірських районах створено багато спільних підприємств у сфері лісозаготівлі. А кількість лісопилен (від 100 до 200 на кожен район) перевищує всі допустимі межі. Для прикладу, у Коломийському районі Івано-Франківської області працює 150 лісопилен, стільки ж їх є у Старосамбірському районі Львівської області. У нашій області лісом вкрито 15,7 % території, а вирубування здійснюється такими темпами, ніби ми маємо 60 % і більше лісових угідь. Прикладом дбайливого ставлення до своїх лісових ресурсів може бути Німеччина. У цій країні лісом вкрито 29 %, а лісозаготівля практично не відбувається. Лісопереробні підприємства купують ліс за кордоном, в тому числі й в Україні.

Показник використання забруднених зворотних вод (без очищення і недостатньо очищених) у загальному обсязі скиданих зворотних вод може слугувати індикатором здійснення інноваційного типу господарювання, зокрема, через залучення технологій очистки водних ресурсів. Існує 36-кратна розбіжність цього показника по лінії Севастополь (79 %) і Київська область (2 %).

Територіальні відмінності в інноваційному спрямуванні розвитку екологічної сфери дають підставу для виділення трьох великих груп регіонів, у межах кожної з яких значення інтегрального показника змінювалось неістотно. Перша – це Луганська, Херсонська, Харківська, Хмельницька, Львівська, Тернопільська області. Друга – м. Київ, Київська, Чернівецька, Житомирська, Кіровоградська, Запорізька, Черкаська, Закарпатська, Сумська, Чернігівська

області. Третя – Волинська, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Вінницька, Донецька, Полтавська, Рівненська, Одеська, Миколаївська області, АР Крим, м. Севастополь.

Аналіз по лінії "екологічна ситуація – інноваційна якість людських ресурсів" показує таке співвідношення. Так, для областей західного регіону: Львівська область – 5-те місце та 5-те місця; Тернопільська – 6-те та 10-те місця; Чернівецька – 9-те та 17-те місця; Закарпатська – 14-те та 24-те місця; Волинська – 17-те та 19-те місця; Івано-Франківська – 19-те та 20-те місця; Рівненська – 23-те та 22-те місця. Такий розподіл вказує, що крім Тернопільської, Чернівецької та Закарпатської областей, регіональний вимір інноваційної якості людських ресурсів за екологічною компонентою та результатом показником інноваційної якості людських ресурсів синхронізовано визначають місце регіону за шкалою інноваційності людських ресурсів.

Враховуючи все це, необхідно звернути увагу на деякі проблеми екологічного характеру, які потребують пріоритетного вирішення на рівні центральних органів законодавчої та виконавчої влади.

По-перше, у 1992 р. на конференції ООН у Ріо-де-Жанейро як стратегічний шлях порятунку і виживання цивілізації світовому співтовариству були запропоновані принципи сталого розвитку. Своє підтвердження вони знайшли на міжнародному саміті в Йоганесбурзі, рішення якого підтримала й Україна. Виконання вимог цих документів й дотримання задекларованих принципів без їх національної модифікації буде практично неможливим.

Тому Міністерству економіки України, Міністерству охорони навколишнього природного середовища України, Національній академії наук України з залученням представників регіонів доцільно прискорити розробку та подання у встановленому порядку на розгляд Верховної Ради проекту Закону України "Про сталий розвиток України та її регіонів".

По-друге, загальновизнаним є надзвичайне значення гірських регіонів для забезпечення екологічної рівноваги на планеті. Проблемі збереження природи гір та забезпечення раціонального використання їх природно-ресурсного потенціалу значну увагу приділено у заключних документах згаданих вище світових форумів з питань сталого розвитку. На європейському континенті такою унікальною гірською екосистемою є Карпати, значна частина території яких знаходиться в межах України. Відтворення та примноження природних багатств Карпат можливе на основі вироблення та практичної реалізації політики їх сталого розвитку, тісної координації дій з сусідніми країнами. Саме такі принципові зобов'язання взяла на себе Україна, підписавши у травні 2003 р., у Києві на V Всеєвропейській конференції міністрів навколишнього природного середовища Рамкову Конвенцію про охорону та сталий розвиток Карпат.

Для виконання вимог цього важливого документа Міністерству закордонних справ, Міністерству економіки України, Міністерству охорони навколишнього природного середовища України, Національній академії наук України, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Чернівецькій облдержадміністраціям спільно з відповідними структурами Чехії, Угорщини, Польщі,

Румунії, Сербії та Чорногорії, Словаччини необхідно розробити міжнародну програму охорони та сталого розвитку Карпат. Головним розробником цієї програми може виступити Західний науковий центр НАН і МОН України.

По-третє, Україна проголосила курс на європейську інтеграцію. Однією з умов вступу в Європейський Союз є, зокрема, адаптація українського законодавства до стандартів цієї організації, а також поступове наближення процедур і механізмів вирішення тих чи інших проблем до загальноприйнятої у країнах ЄС практики. Не є винятком й екологічні проблеми, інструментом розв'язання котрих там виступають так звані місцеві плани екологічних дій, обов'язковою умовою розроблення і реалізації яких є участь територіальних громад. В Україні такого досвіду фактично немає (крім поодиноких випадків).

З огляду на це, Міністерству охорони навколишнього природного середовища України та Національній академії наук було б доцільно на основі вивчення досвіду європейських країн розробити нормативно-методичну базу формування місцевих планів екологічних дій (сільська, селищна, міська рада, адміністративний район).

По-четверте, своєрідним напрямком екологізації національної економіки можна розглядати й подальший розвиток природно-заповідної справи. Зараз площа природно-заповідного фонду України становить 2715,4 тис. га, тобто 4,5 % всієї території (за роки незалежності цей показник зріс удвічі). Програмою перспективного розвитку заповідної справи до 2015 р. передбачено довести площу заповідників до 10 % території України.

Найбільший відсоток заповідності мають Закарпатська, Івано-Франківська та Хмельницька області (11-15 %). У Львівській області цей показник становить 5,2 %.

Одним із напрямків поглиблення всебічних зв'язків з сусідніми європейськими країнами є розширення транскордонного співробітництва у природоохоронній сфері. Важливою формою такої співпраці є створення спільних природно-заповідних об'єктів як осередків збереження і примноження не тільки унікальної природи, а й культурної спадщини прикордонних регіонів. Серед таких об'єктів – спільний українсько-польський біосферний резерват "Розточчя", межі якого охоплюють частину території Львівської області України та Підкарпатського воєводства Польщі. Проте, з багатьох причин фактичне створення цього резервату зволікається.

У зв'язку з цим Міністерству охорони навколишнього природного середовища України, Львівській облдержадміністрації разом з відповідними органами Польщі необхідно прискорити роботи щодо завершення створення міжнародного біосферного резервату "Розточчя".

Потрібно зазначити, що низька ефективність екологічної політики в Україні є не тільки наслідком економічної кризи 90-х років, її технологічної відсталості і т.ін., а й результатом перманентних реорганізацій центрального органу виконавчої влади в галузі охорони довкілля, екологічної безпеки та використання природних ресурсів – Міністерства екології та природних ресурсів України (донедавна). Саме цей орган є відповідальним за формування та здійснення екологічної політики у державі. За роки незалежності це відомство

зазнавало постійних організаційних змін. То ж про яку стабільність та спадкоємність в екологічній політиці може йти мова?

В усіх регіонах України дедалі загострюються екологічні проблеми, пов'язані з:

- незадовільним станом організації збору, сортування, видалення та захоронення побутових відходів у населених пунктах;
- відсутністю системи екологічно безпечних полігонів для складування побутових відходів;
- нагромадженням у необлаштованих місцях великої кількості заборонених і непридатних для використання пестицидів;
- забрудненням довкілля (або реальною загрозою такого забруднення) гудронами, нагромадженими у великих обсягах на нафтопереробних підприємствах України.

Для вирішення зазначених проблем пропонуємо:

- Міністерству охорони навколишнього природного середовища України, Державному комітету житлового-комунального господарства разом з облдержадміністраціями розробити державну та регіональні програми організації збору, складування та знешкодження побутових відходів у населених пунктах України, обґрунтувати пропозиції щодо фінансового забезпечення їх реалізації;
- Міністерству аграрної політики України, Міністерству охорони навколишнього природного середовища України разом з зацікавленими відомствами та облдержадміністраціями розробити національний план заходів щодо забезпечення екологічної безпеки зберігання та утилізації заборонених і непридатних для використання пестицидів, вирішити питання щодо покращення фінансування цих робіт;
- Міністерству промислової політики, Національній академії наук України, іншим зацікавленим відомствам організувати розробку та впровадження у практику екологічно ефективних технологій знешкодження та переробки гудронів.

Серед інших актуальних екологічних проблем України до числа пріоритетних необхідно зарахувати проблему охорони та раціонального використання водних ресурсів. Серед європейських держав Україна належить до найменш забезпечених власними водними ресурсами (в нас на одного жителя припадає 1 тис. м³ місцевих ресурсів річкового стоку, тоді як, наприклад, в Швеції – 21.6, Швейцарії – 5.8, Білорусії – 3.3). В усіх річкових басейнах спостерігається істотне зниження якості водних ресурсів, загострюється проблема забруднення підземних вод, непоодинокими стають випадки погіршення епідемічної ситуації. Незадовільно виконуються загальнодержавні програми у сфері охорони водних ресурсів і водопостачання.

У зв'язку з цим, а також враховуючи Рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні, схвалених Постановою Верховної Ради України від 20 лютого 2003 р. № 565-IV, вважаємо за доцільне Міністерству охорони навколишнього природного середовища України активізувати розробку та посилити контроль за реалізацією державних басейнових програм охорони, використання та відтворення водних ресурсів України.

Крім того, курс на європейську інтеграцію України безпосередньо пов'язаний як з необхідністю гармонізації національного природоохоронного

законодавства із законодавством Європейського Союзу, так і з потребою більш ефективного використання потенціалу співпраці з міжнародними організаціями екологічного спрямування. Як справедливо зазначено у згаданих вище Рекомендаціях парламентських слухань, реалізація проектів міжнародної технічної допомоги у сфері екологічної безпеки здійснюється безсистемно і без достатнього контролю.

Тому, на нашу думку, було б доцільно Міністерству охорони навколишнього природного середовища України більш активно залучати до розроблення міжнародних екологічних програм регіональні органи влади, природоохоронні структури та наукові установи, а також покращити координацію їх реалізації.

Підсумовуючи матеріал, викладений у публікації, необхідно зазначити, що з огляду на кризовий стан екологічної ситуації в Україні, її нерівномірний розподіл по території, доцільно більш чітко дотримуватись завдань зміцнення екологічної безпеки, які викладені у Стратегії соціального та економічного розвитку України до 2015 р., у напрямках: розвитку і вдосконалення відповідно до стандартів ЄС, законодавчої бази, застосування дієвих економічних інструментів для відтворення і раціонального використання природних ресурсів.

Не менш важливим завданням є налагодження чітких процедур екологічної регламентації здійснюваних приватизаційних процесів. Насамперед, це стосується встановлення взаємоприйнятних правил розподілу відповідальності між державними органами і приватизованими підприємствами за уже завдані збитки. Екологічний чинник має знайти своє відображення у вартості майна об'єктів, які приватизуються. При приватизації екологонебезпечних підприємств їх вартість доцільно знижувати, одночасно встановити суворі регламенти для нових власників щодо здійснення необхідних природоохоронних заходів.

Також вже давно назріла необхідність відпрацювати механізм відповідальності за екологічні порушення минулих років та розподілу зобов'язань щодо їх ліквідації та відшкодування завданих збитків. Оскільки держава перебуває у важкому фінансовому стані, то не тільки в моральному, а й у політичному плані була б виправданою добровільна ініціатива підприємницьких і ділових кіл визнати частку своєї відповідальності за стан довкілля та взяти на себе зобов'язання дотримуватись принципів екологічно сталого розвитку у діяльності суб'єктів підприємництва. Реальним підтвердженням таких намірів було б створення Національної ради підприємців зі сталого розвитку з відповідними регіональними структурами.

Важливою формою активізації екологічної політики мають стати регіональні екологічні програми, спрямовані на вирішення найбільш гострих природоохоронних проблем. Свого часу було розроблено п'ять проектів державних програм соціально-економічного розвитку регіонів України, в яких чільне місце займали питання екологічної безпеки. Жодну із них так і не було затверджено. Тому доцільними є легітимізація статусу екологічних програм, визначення місця держави в їх реалізації, передбачення у бюджетах різних рівнів витрат на їх фінансування.